

διανοητικὴν δεξιότητα. Ὑπὲρ τούτου μαρτυροῦσιν ἀποτελέσματα πειραμάτων, ἅτινα ὁ Romanes ὠνόμασε «γνησίαν» διανοητικὴν ἐργασίαν· διότι ἐπανελάβε τὸ πείραμα ἐπὶ πολλῶν ἀνδρῶν διαπρεπόντων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τοῖς γράμμασι καὶ εὔρεν, ὅτι οἱ πλείστοι αὐτῶν ἦσαν βραδεῖς ἀναγνώσται.

Πάντα ταῦτα καταδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἄμεσος ἀντίληψις καὶ ἡ γνώμη ὀξυδερκοῦς διδασκάλου περὶ τῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ τὰ ἐπιστημονικὰ πειράματα τὰ γινόμενα ἐκτὸς τῶν ὄρων τοῦ πραγματικοῦ βίου καὶ αἱ σχολαστικαὶ ἐκεῖναι μετρήσεις τῆς κοπώσεως, τῆς μνήμης, τοῦ συνειρμοῦ, τῆς προσοχῆς κτλ. Τὰ πορίσματα τῶν τοιούτων πειραμάτων θέλουσιν οἱ τινες νὰ ἐπιβάλλωσιν ἡμῖν ὡς τὴν μόνην βάσιν γνησίας παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης· ἀλλὰ νομίζω, ὅτι ὁ κάλλιστος τρόπος τοῦ νὰ καταμάθωμεν τὴν ψυχικὴν κατάστασιν μαθητοῦ τινος εἶναι νὰ παρατηρῶμεν τὴν γενικὴν αὐτοῦ κρᾶσιν καὶ τοὺς τρόπους, τὴν βραδύτητα ἢ γοργότητα τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, τὴν εὐχέρειαν ἢ δυσχέρειαν, μεθ' ἧς ἐπιτελεῖ τὴν σχολικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν. Ταῦτα δὲ πάντα μόνον ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ διορᾷ. Αἱ τοιαῦται μετρήσεις δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν ὠφελίμους πληροφορίας, ἐὰν συνδυάζωνται μετὰ παρατηρήσεων γινομένων ἄνευ πειραματικῶν ὀργάνων ἐπὶ τῆς ὄλης τοῦ μετρούμενου ἀτόμου διαγωγῆς ὑπὸ διδασκάλων ἐχόντων ὀφθαλμούς, ἵνα βλέπωσι, κοινὸν νοῦν καὶ ζωηρὰν συμπάθειαν πρὸς τὰ συγκεκριμένα γεγονότα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν, ὅτι οὐδεὶς ὀφείλει ν' ἀθυμῇ, ἐὰν ἀνευρίσκη, ὅτι στοιχειώδης τις πνευματικὴ δεξιότης αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπῶς μεμορφωμένη. Τὸ ροπὴν καὶ δύναμιν ἐν τῷ βίῳ ἔχον εἶναι ἡ σύμπασα τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἢ δ' ἀνεπάρκειά τινος δεξιότητος δύναται ν' ἀναπληρωθῇ διὰ τῆς ἐντάσεως τῶν λοιπῶν. Δύνασαι νὰ εἶσαι καλλιτέχνης χωρὶς νὰ ἔχῃς ὀπτικὰς εἰκόνας, ν' ἀναγινώσκῃς ἄνευ ὀφθαλμῶν, νὰ εἶσαι σοφὸς μετὰ κακῆς στοιχειώδους μνήμης. Ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς πράγμασι τὸ πάθος καὶ τὸ διαφέρον πρὸς αὐτὰ θὰ σώζῃ ὑμᾶς. Ἐὰν ὄντως

μέλη ὑμῖν ὅπως κατορθώσητέ τι, σχεδὸν βεβαίως θὰ κατορθώσητε αὐτό· ἐὰν θέλητε νὰ γίνητε πλούσιοι, θὰ γίνητε· ἐὰν ἐπιθυμῆτε νὰ καταστήτε σοφοί, θὰ καταστήτε· ἐὰν θέλητε ν' ἀποβῆτε ἀγαθοί, θ' ἀποβῆτε. Ἄλλ' ὁμως ὀφείλετε ὡς ἀληθῶς νὰ θέλητε ταῦτα τὰ πράγματα καὶ δὴ νὰ θέλητε μόνον αὐτὰ καὶ νὰ μὴ ἐπιθυμῆτε μετ' ἴσης δυνάμεως ἅμα καὶ ἑκατὸν ἄλλων πραγμάτων ἀσυμβιβαστων πρὸς τὸ ἐπιδιωκόμενον.

Ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων τῶν ἐσχάτως ἐν τῇ ψυχολογίᾳ γενομένων εἶναι ἡ τοῦ Galton καὶ ἄλλων περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐκάστοις μεγάλων ποικιλιῶν τῶν ἀναπεπλασμένων παραστάσεων. Πᾶς τις νῦν γινώσκει ὅτι αἱ ὀπτικαὶ καὶ εἰκόνες παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἶναι σφόδρα διάφοροι κατὰ τὴν ἐνάργειαν, τελειότητα, ἀκρίβειαν καὶ ἔκτασιν. Παρὰ πολλοῖς μὲν εἶναι αὐταὶ τελειόταται, παρ' ἄλλοις δὲ ἐν οὕτῳ στοιχειώδει καταστάσει, ὥστε μόλις φαίνονται ὅτι ὑπάρχουσι. Τὸ αὐτὸ ἀληθεύει περὶ τῶν κινητικῶν καὶ ἀκουστικῶν παραστάσεων καὶ πιθανῶς περὶ πάντων τῶν εἰδῶν τῶν παραστάσεων. Κατὰ δὲ τὴν ἐπ' ἐσχάτων γενομένην ἀνακάλυψιν χωριστῶν ἐγκεφαλικῶν χωρῶν περὶ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν αἰσθημάτων φαίνεται, ὅτι αἱ τοιαῦται ποικιλίαι ἤρτηνται ἐκ τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ. Τὰ γεγονότα ταῦτα, ὡς εἶπον, εἶναι πασίγνωστα, ὥστε δὲν ὑπάρχει χρεία πλείονος λόγου. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἴσως φανῶσιν, ὅτι ἔχουσι μεγάλην πρακτικὴν ἀξίαν πρὸς τὸν διδάσκαλον· καὶ ὄντως παρηνέθησαν διδάσκαλοι ὅπως κατὰ ταῦτα κατατάττωσι τοὺς μαθητὰς καὶ μεταχειρίζονται αὐτοὺς κατὰ τὰ προκύπτοντα ἀποτελέσματα. Ὡφείλε λοιπὸν ὁ διδάσκαλος νὰ ἀνερευνᾷ τὰς πνευματικὰς εἰκόνας τῶν μαθητῶν, νὰ ἐπιδεικνύη αὐτοῖς σειρὰς γραπτῶν λέξεων, εἶτα ν' ἀπαγγέλλῃ τὰς αὐτὰς σειρὰς πρὸ αὐτῶν καὶ νὰ παρατηρῆ διὰ ποτέρας αἰσθήσεως, τῆς ὀράσεως ἢ τῆς ἀκοῆς, μαθητῆς τις διατηρεῖ τὰς πλείστας λέξεις, ὥστε ἀσχολούμενος περὶ τὸν μαθητὴν ἐκεῖνον νὰ χρησιμοποιοῖ ταύτην τὴν αἴσθησιν. Ἐν εὐαρίθμῳ τάξει διδάσκαλος εὐσυνείδητος θὰ ἠδύνατο διὰ τῆς μεθόδου ταύτης νὰ

εὐστοχήση τοῦ σκοποῦ. Ἄλλ' εἶναι φανερόν, ὅτι ἐν τάξει περιεχούση τὸν συνήθη ἀριθμὸν μαθητῶν εἶναι ἀδύνατος ἢ τοιαύτη εἰδίκευσις τῆς διδακτικῆς μεθόδου. Ὁ μόνος πρακτικῶς χρήσιμος κανὼν, ὁ ἀπὸ τῆς ἀναλυτικῆς ταύτης ψυχολογίας συναγόμενος περὶ τῆς ἐν πολυπληθεῖ τάξει μεθόδου, εἶναι ὁ καὶ ἐμπειρικῶς ἤδη εὐρημένος, καθ' ὃν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει πάντοτε νὰ κινή ἰσχυρῶς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν ἐξεγείρων πολλὰς αὐτῶν αἰσθήσεις. Ἄς ὁμιλῇ, ἄς γράφῃ, ἄς ἰχνογραφῇ ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἄς ἐπιτρέπη καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ὁμιλῶσιν, ἄς ἀναγκάζῃ αὐτοὺς νὰ γράφωσι καὶ νὰ ἰχνογραφῶσιν, ἄς ἐπιδεικνύῃ εἰκόνας, σχέδια, διαγράμματα ἄλλως κατ' ἄλλα αὐτῶν μέρη κεχρωματισμένα. Ἐκ δὲ τῆς ὅλης ποικιλίας τῶν ἐντυπώσεων τούτων ἕκαστος παῖς θὰ ἐξευρίσκη αὐτὸς ὅσας κάλλιστα δύναται νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ πνεύματι. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν πολλαπλῶν ἐντυπώσεων εἶναι ἐν πάσῃ στοιχειῶδει διδασκαλίᾳ ὡμολογημένη, ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη πλείονα περὶ αὐτῆς νὰ ρηθῶσιν.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν πολλαπλῶν ἐντυπώσεων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν συνειρμῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, διότι οὕτως οἱ μαθηταὶ διδάσκονται οὐ μόνον νὰ ἐνθυμῶνται, ἀλλὰ καὶ νὰ νοῶσιν. Αὕτη διήκει ὄντως δι' ἀπάσης τῆς διδακτικῆς τέχνης.

Ὀλίγα τινὰ θὰ εἶπω περὶ τῶν ἀσυνειδήτων καὶ μὴ δυναμένων ν' ἀναπλασθῶσι πνευματικῶν ἡμῶν κτήσεων καὶ θὰ περάνω τὸν περὶ μνήμης λόγον.

Πρὸ δώδεκα καὶ πλέον ἐτῶν ὁ καθηγητῆς Ebbinghaus διὰ τινος ἐπιπόνου καὶ ἐργώδους ἐρευνῆς, καθ' ἣν ἀπεμνημόνευσε σειρὰς συλλαβῶν ἄνευ ἐννοίας καὶ ἐμέτρησε τὴν ταχύτητα τῆς ἐπιλησμοσύνης, εὔρε νόμον τοῦ πνεύματος σπουδαῖον. Ἀνεγίνωσκε πολλάκις τοιαύτας σειρὰς συλλαβῶν, ἄχρις οὗ ἐδύνατο ἀπροσκόπτως νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτὰς ἀπὸ μνήμης. Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἐπαναλήψεων ὁ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖος ἐχρησίμευεν ὡς μέτρον τῆς δυσχερείας τῆς ἀπομνημονεύσεως ἐν ἐκάστη περιπτώσει. Ἀφ' οὗ σειρὰ τις ἐμανθάνετο οὕτω, μετὰ πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ

τὸν αὐτὸν ἀπρόσκοπτον τρόπον. Ἐπρεπεν ἐκ νέου ν' ἀναγνωσθῆ, ὅπως αἱ εἰς λήθην περιπεσοῦσαι συλλαβαὶ ἀναζήσωσιν ἢ αἱ μεταθεθεῖσαι ἀναλάβωσι τὴν ὀρθὴν θέσιν αὐτῶν. Ὁ Ebbinghaus ἐμέλητησε συστηματικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαναγνώσεων τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὴν ἀπρόσκοπτον ἀποστήθισιν τῆς σειρᾶς μετὰ πάροδον πέντε λεπτῶν, ἡμισείας ὥρας, μιᾶς ὥρας, μιᾶς ἡμέρας, μιᾶς ἐβδομάδος, ἐνὸς μηνός. Λαβὼν δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαναγνώσεων τούτων ὡς μέτρον, ὅπως προσδιορίσῃ τὸ ποσὸν τοῦ ἐκ τῆς μνήμης ἐκπεσότος κατὰ τὰ χρονικὰ ἐκεῖνα διαστήματα, εὔρε γεγονότα τινὰ πολλοῦ λόγου ἄξια. Ἡ ἐπιλησμοσύνη δῆλον ὅτι ἐν ἀρχῇ προβαίνει πολὺ ταχύτερα ἢ ὕστερον. Οὕτω κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἡμισειαν ὥραν τὸ ἥμισυ τῶν συλλαβῶν περιέπεσεν εἰς λήθην, κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ὀγδόης ὥρας τὰ δύο τρίτα, κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ μηνός μόνον τὰ τέσσαρα πέμπτα. Ἐπέκεινα τοῦ μηνιαίου διαστήματος δὲν ἐπεξέτεινε τὰ πειράματα αὐτοῦ ὁ Ebbinghaus· ἀλλ' ἐὰν φαντασθῶμεν ἐπεκτεινομένην τὴν διὰ τῶν πειραμάτων αὐτοῦ εὔρεθεισαν καμπύλην τῆς ἀναμνήσεως, εἶναι φυσικὸν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οὐδέποτε αὕτη, ὅσοσδήποτε διαρρέυσῃ χρόνος, θὰ κατέλθῃ εἰς τὸ μηδέν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οὐδὲν διαφέρει πρὸ πόσου χρόνου πρότερον ἐμάθομεν ποίημά τι οὐδὲ πόσον εἴμεθα ἀνίκανοι νῦν ν' ἀναμνησθῶμεν αὐτοῦ· ἡ πρώτη ἐκεῖνη μάθησις αὐτοῦ πάντως θὰ δείξῃ τὰ μακρὰ καὶ χρόνια αὐτῆς ἀποτελέσματα διὰ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ χρόνου, ὃν θὰ καταναλώσωμεν, ὅπως ἐκ νέου μάθωμεν τοὺς στίχους τούτους. Ἐνὶ λόγῳ τοῦ Ebbinghaus τὰ πορίσματα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι πράγματα, ἅτινα οὐδόλως εἴμεθα ἱκανοὶ ἀκριβῶς ν' ἀναπλάσωμεν, οὐχ ἥττον ἐνετυπώθησαν ὅπωςδήποτε ἐν τῷ πνεύματι. Μαθόντες ἅπαξ αὐτὰ εἴμεθα διάφοροι. Αἱ δ' ἀντιστάσεις ἐν τοῖς συστήμασι τῶν ἐγκεφαλικῶν πόρων ἠλλοιώθησαν καὶ αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ποιοῦσιν εὐχερεστέραν καὶ ταχύτεραν τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν. Τὰ συμπεράσματα, ἅτινα συναγομεν ἐκ τινῶν προκειμένων, δὲν εἶναι ἴσως ἀκριβῶς ὅ,τι θὰ ἦσαν ἄνευ τῶν ἀλλοιώσεων τούτων. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸ ἄλλον κράσπεδον

τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, εἰ καὶ τὰ ἀπ' αὐτῶν ἀποτελέσματα, μὴ δυνάμενα σαφῶς ν' ἀναπλασθῶσι, δὲν ἔχουσιν ἀμέσως ροπὴν καὶ δύναμιν ἐν τῇ ἐστίᾳ τοῦ πεδίου αὐτῆς.

Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων νὰ πορισθῇ δίδαγμα τι. Πάντες σφόδρα προθυμούμεθα τῶν μαθητῶν τὰς προόδους νὰ μετρῶμεν διὰ τῆς δεξιότητος, μεθ' ἧς δύνανται ἀμέσως τὰ μεμαθημένα ν' ἀποδίδωσιν εἴτε δι' ἀπαγγελίας εἴτε δι' ἐξετάσεως, καὶ νὰ ὑποτιμῶμεν πάντοτε τὴν ἀξίαν πάσης γνώσεως, ἣν δὲν δύνανται νὰ διατυπώσωσι διὰ λέξεων. Τὸν παῖδα τὸν λέγοντα πρὸς ἡμᾶς: «γινώσκω τὴν ἀπάντησιν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι ἀκριβῶς νὰ ἐκφράσω αὐτὴν» ἐξισοῦμεν πρακτικῶς πρὸς τὸν οὐδόλως γινώσκοντα τί νὰ ἀπαντήσῃ. Ἄλλ' εἶναι τοῦτο ἀμάρτημα δεινόν. Βραχὺ μὲν τι μόριον τῆς ἡμετέρας βιοτικῆς ἐμπειρίας δυνάμεθα ἐκάστοτε ν' ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ νὰ ἐκφράσωμεν, σύνολος δ' ὅμως ἡ ἐμπειρία ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἡμετέρου χαρακτῆρος καὶ ἐπὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἡμετέρων τάσεων πρὸς τὸ κρίνειν καὶ ἐνεργεῖν. Εἰ καὶ ἡ ἐτοίμη μνήμη εἶναι πρὸς τὸν ἔχοντα μεγάλη εὐλογία καὶ μέγα ἀγαθόν, ὅμως καὶ ἡ ἀόριστος μνήμη πράγματός τινος, ἡ ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ ὅτι ἡσχολήθημέν ποτε περὶ αὐτό, ἡ ἀνάμνησις τῶν γειτόνων αὐτοῦ καὶ τοῦ ποῦ πρέπει αὐθις ν' ἀναζητήσωμεν τοῦτο, εἶναι παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων ὁ οὐσιώδης καρπὸς τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν. Ταῦτα ἀληθεύουσι καὶ περὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς παιδεύσεως. Ὁ ἰατρός, ὁ δικηγόρος σπανίως εἶναι ἱκανοὶ περὶ τινος περιπτώσεως νὰ γνωματεύσωσιν ἐξ ὑπογυίου. Διαφέρουσι δὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μόνον κατὰ τὸ ὅτι γινώσκουσι ν' ἀνεύρωσιν ἐντὸς πέντε λεπτῶν ἢ ἡμισείας ὥρας τὸ πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν χρήσιμον ὑλικόν, ἐν ᾧ ὁ ἰδιώτης εἶναι ἀνεπιτήδειος νὰ πράξῃ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀγνοεῖ μὲν τίνα βιβλία καὶ τίνας πίνακας ν' ἀναδιφήσῃ, ἀγνοεῖ δὲ τὰς τῶν τεχνικῶν ὄρων σημασίας.

Ἔστε λοιπὸν ὑπομενετικοὶ καὶ συμπαθεῖς πρὸς τοὺς μὴ κατὰ τὴν ἐξέτασιν διαπρέποντας μαθητάς. Κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην

ἐξέτασιν, ἥτις ἀναμένει ἡμᾶς ἐν τῷ βίῳ, ἐνδέχεται ν' ἀποδειχθῶσιν οὗτοι κάλλιον συγκεκριημένοι ἢ ἐκεῖνοι οἱ ποτὲ διαπρέψαντες διὰ τῆς ἐτοιμότητος τῆς γλώσσης καὶ τῆς εὐχεροῦς ἀναπαραγωγῆς. Ἐὰν τὰ μὲν πάθη καὶ διαφέροντα αὐτῶν εἶναι βαθύτερα, οἱ σκοποὶ ὑψηλότεροι, ἢ δὲ συνδυαστικὴ δύναμις μείζων, καὶ τὸ ὅλικόν ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἐνεργείας θὰ εἶναι σπουδαιότερον.

Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτατα, ἅτινα ἐνόμισα ἄξιον νὰ παραστήσω ὑμῖν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ. Δυνάμεθα δὲ νὰ συγκεκριηθῶμεν ταῦτα χάριν πρακτικῶν σκοπῶν λέγοντες, ὅτι ἡ «τέχνη τοῦ ἐνθυμῆσθαι εἶναι ἡ τέχνη τοῦ νοεῖν», καὶ προστιθέντες τὰ ὑπὸ τοῦ Rick εἰρημένα: «Ὅταν θέλωμεν νὰ ἐμπεδώσωμεν νέον τι πρᾶγμα ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν ἢ ἐν τῷ τοῦ μαθητοῦ, ἢ πρωτίστη ἡμῶν σπουδῇ ὀφείλει νὰ εἶναι οὐχὶ τόσον ὅπως ἐντυπώσωμεν καὶ διατηρήσωμεν αὐτό, ὅσον ὅπως συζεύξωμεν πρὸς ἄλλο τι ὑπάρχον ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει». Τὸ δὲ συζευγνύειν τὰς παραστάσεις εἶναι τὸ νοεῖν· καὶ ἐὰν προσέχωμεν ἐπιμελῶς εἰς τὴν σύζευξιν, ἢ συνεζευγμένη παράστασις πιθανώτατα θὰ δύναται εὐχερῶς ν' ἀνακαλῆται εἰς τὴν μνήμην.

Νῦν θὰ μεταβῶμεν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν γεγονότος, δι' οὗ κτώμεθα νέας γνώσεις, ἡγουν τῆς καλουμένης «προσλήψεως» ἢ «ἀφομοιώσεως»· δι' αὐτῆς εἰσδεχόμεθα νέας ἐμπειρίας καὶ ἐπεξεργαζόμεθα οὕτω τὸν ὑπάρχοντα ἡμῖν θησαυρὸν τῶν παραστάσεων, ὥστε νὰ διαμορφῶμεν νέας καὶ τελειότερας ἐννοίας.

ΧΙΙΙ

Η ΚΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Αἱ εἰκόνας τῆς πρόσθεν ἡμῶν ἐμπειρίας εἴτε εἶναι ὀπτικάι ἢ λεκτικάι, εἴτε συγκεκριμένοι καὶ σκοτειναί, εἴτε ζωηραὶ καὶ εὐκρινεῖς, εἴτε ἀφηρημένοι ἢ συγκεκριμένοι, οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ εἶναι μνημονικαὶ εἰκόνας κατὰ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως σημασίαν, τ. ἔ. οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀναφαίνωνται πρὸ τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν κρασπεδικὴν χώραν ἢ ἐν συναφείᾳ παρακολουθουσῶν παραστάσεων, αἵτινες πρὸς ἡμᾶς σημαίνουσι τὴν χρονολογίαν αὐτῶν. Δύνανται νὰ εἶναι ἀπλαῖ ἔννοιαι, κυμαίνουσαι εἰκόνας ἀντικειμένου τινός, ἢ τοῦ γένους ἢ τῆς κατηγορίας αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀχρονολογήτῳ ταύτῃ καταστάσει καλοῦμεν αὐτὰς προϊόντα τῆς «φαντασίας» ἢ «ἐννοίας». Γίνεται δὲ χρῆσις συνήθως τοῦ μὲν ὄρου «φαντασία» πρὸς παράστασιν ἀτομικοῦ ἀντικειμένου τῆς νοήσεως, τοῦ δὲ ὄρου «ἐννοια» πρὸς δήλωσιν τύπου ἢ κατηγορίας τινός ἀντικειμένων. Πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπὸν ἢ διαφορὰ αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, ὥστε θὰ μεταχειρίζωμαι τὸν ὄρον «ἐννοια» ἢ τὸν ἔτι εὐρύτερον «παραστάσις» πρὸς δήλωσιν τῶν ἐσωτερικῶς θεωρουμένων ἀντικειμένων, εἴτε ἀτομικὰ εἶναι ταῦτα, οἷον «ἥλιος», «Ἰούλιος Καῖσαρ», εἴτε κατηγορίαι πραγμάτων, οἷον «ζωικὸν βασίλειον», εἴτε τέλος ἀφηρημένοι ιδιότητες, οἷον «λογικότης», «χρηστότης».

Τῆς ἀγωγῆς ἔργον εἶναι διὰ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἐμπειρίας, νὰ πληροῖ βαθμηδὸν τὸ πνεῦμα θησαυροῦ τινος τοιούτων παραστάσεων. Ἐν τῷ κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν σύνοδον παρατεθέντι διασαφητικῷ παραδείγματι τοῦ παιδὸς τοῦ τὸ ἄθυρμα ἀρπάζοντος καὶ τυπτομένου τὰ ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας καταλελειμμένα ἔχνη ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς διὰ ταύτης κτηθείσας παραστάσεις, αἵτινες παραμένουσι κατὰ τινὰ τάξιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδὸς συνδεδεμένοι

καὶ ὧν ἡ ἐσχάτη ἄγει ἐπὶ τέλος εἰς τὴν πράξιν. Γραμματικὴ καὶ Λογικὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόπειραι μεθοδικῆς διατάξεως πασῶν τούτων τῶν ἐπικτήτων παραστάσεων καὶ εὔρεσις τῶν νόμων τῶν προσαλλήλων αὐτῶν σχέσεων. Αἱ σχέσεις αὗται γινωσκόμεναι βαθμηδὸν ὑπὸ τοῦ πνεύματος νοοῦνται ὡς ἔννοιαι ὑψηλοτέρας καὶ μᾶλλον ἀφηρημένης κατηγορίας· οὕτω λ. χ. ποιούμεθα λόγον περὶ «συλλογιστικῆς σχέσεως» τῶν προτάσεων ἢ περὶ τεσσάρων ποσῶν ἀποτελούντων «ἀναλογίαν» ἢ περὶ τοῦ «ἀσυμβιβάστου» δύο ἐννοιῶν κτλ.

Βλέπετε λοιπὸν ὅτι ἡ ἀγωγή ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς ἐννοίᾳ δύναται νὰ ὀρισθῇ: κτήσις ἐννοιῶν ἢ παραστάσεων. Τὸ πνεῦμα τὸ κάλλιστα πεπαιδευμένον εἶναι τὸ τὸν μέγιστον θησαυρὸν τούτων κεκτημένον καὶ ἔτοιμον ν' ἀντεπεξέρχεται πρὸς τὴν μεγίστην ποικιλίαν τῶν βιοτικῶν περιστάσεων. Ἀπαιδευσία δὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐρημία ἐπικτήτων παραστάσεων καὶ ἐντεῦθεν παρομαρτῶν κίνδυνος διαρκῆς νὰ καταπαλαισθῇ καὶ καταβληθῇ τις ἐμβρόντητος ἐν ταῖς ποικίλαις τοῦ βίου ἐναλλαγαῖς καὶ περιπετεῖαις.

Ἐν ἀπάσῃ ταύτῃ τῇ κτήσει τῶν ἐννοιῶν τηρεῖται αὐτομάτως τάξις τις. Κατὰ φυσικὴν τάσιν εἶδη μὲν τινὰ ἐννοιῶν ἀφομοιοῦνται ἐν πρώιμῃ ἡλικίᾳ, ἕτερα δ' ἐν ὑστέρᾳ. Κατὰ τὰ πρῶτα ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἔτη τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὸ τοῦ πνεύματος διαφέρον κινουῦσι μάλιστα αἱ αἰσθητικαὶ ιδιότητες τῶν ὑλικῶν πραγμάτων. Τὸ ποιητικὸν εἶναι τὸ δραστηριώτατον ὀρμέμφυτον. Ὁ παῖς διαρκῶς σφυροκοπῶν καὶ πριονίζων, ἐνδύων καὶ ἐκδύων πλαγγόνας, κατασκευάζων καὶ ἀνασκευάζων πράγματα οὐ μόνον ἀσχεῖ τοὺς μῦς πρὸς συντεταγμένην καὶ ἀρμονικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ἀποταμιεύεται φυσικὰς ἐννοίας, αἵτινες εἶναι αὐτῷ παρ' ὄλον τὸν βίον ἢ κρηπίς τῆς γνώσεως τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Ἐποπτικὴ διδασκαλία καὶ χειροτεχνικὴ γυμνασία ἐπαυξάνουσι συστηματικῶς τὴν κτήσιν ταύτην. Πηλός, ξύλον, μέταλλα καὶ παντοειδῆ ἐργαλεῖα συμβάλλονται εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ταμιεύματος. Ὁ δ' ἱκανῶς παιδευθεὶς οὕτω νέος εἶναι πάντοτε ἐντριβῆς τῶν τοῦ κόσμου· εἶναι

γνώριμος τῆς Φύσεως καὶ ἡ Φύσις εἶναι πως γνώριμος αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ νέος ὁ αἰκοὶ παιδευθεὶς μόνος ἀπὸ τῶν ἄλλων καὶ οὐδενὸς ἑτέρου γνώριμος ἢ τῆς τετυπωμένης σελίδος τῶν βιβλίων καταθλίβεται πάντοτε συναισθανόμενος ἀπομάκρυνσίν τινα ἀπὸ τῶν πραγματικῶν γεγονότων τοῦ βίου καὶ κατατρύχεται ὑπὸ τινος ἀβεβαιότητος τῆς συνειδήσεως, ἣτις καθιστᾷ αὐτὸν οἶονεὶ ξένον τινὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ὤφειλε νὰ συναισθάνηται ἑαυτὸν οἰκειότατον.

Εἶπον ἤδη τινὰ περὶ τούτου διαλαβὼν ἀνωτέρω περὶ τοῦ ποιητικοῦ ὀρμεμφύτου, ὥστε περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω αὐτὰ ἐνταῦθα. Πρὸς δ' ἔτι σαφῶς κατανοεῖτε, εἰμὶ βέβαιος, ὀπόσῃν ἀξίαν ἐν τῷ βίῳ — ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ, οὐδαμῶς σκοπούμενης τῆς ἐπιδιώξεως ὠρισμένων πρακτικῶν σκοπῶν — ἔχει τὸ συναισθηματικὸν τῆς ἐτοιμότητος ἐν ταῖς παντοίαις περιπετείαις, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος πορίζεται διὰ τῆς πρῶμου οἰκειότητος καὶ γνώσεως τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν πραγμάτων. Ὁ ἐπὶ τῆς ἀγροτικῆς ἐπαύλεως ἀνατραφεὶς, ὁ φοιτήσας εἰς τοῦ ξυλουργοῦ ἢ εἰς τοῦ σιδηρουργοῦ, ὁ μεταχειρισθεὶς ἵππους καὶ βοῦς καὶ πλοιάρια καὶ ὄπλα, ὁ προσκτησάμενος τέλος παραστάσεις καὶ δεξιότητας μετὰ τοιούτων πραγμάτων συζευγμένας ἔχει πολυτίμητον θησαυρὸν ἐννοιῶν τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Οἰχομένης δὲ τῆς ἡλικίας ταύτης, εἶναι δυσχερὲς νὰ οἰκειωθῇ τις πρὸς τοιαῦτα πράγματα. Ἐξαφανιζομένων τῶν ἐμφύτων κλίσεων, καὶ αἱ ἔξεις γίνονται δυσεπίκτητοι.

Ἐκ τῶν καλλίστων λοιπὸν καρπῶν τῆς παιδολογικῆς ἐρεῦνης εἶναι τὸ ὅτι εἰς πάσας ἐκείνας τὰς ἐνεργείας τοῦ τροφίμου ἀπεδόθη ἢ προσήκουσα θέσις αὐτῶν ἐν ὑγιεῖ συστήματι ἀγωγῆς. Τρέφετε λοιπὸν τὸν αὐξανόμενον ἄνθρωπον, τρέφετε αὐτὸν δι' ἐμπειρίας, πρὸς ἣν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος δεικνύει φυσικὴν κλίσιν, καὶ πάντως αἱ φρένες αὐτοῦ ἐν τῇ ὀρίμῃ ἡλικίᾳ θ' ἀναπτυχθῶσιν ἀρτιώταται καὶ ὑγιέσταται, καὶ ἂν εἰς τοὺς νομίζοντας, ὅτι βιβλία καὶ κατὰ λέξιν ἀνακοινώσεις καὶ διηγήσεις εἶναι οἱ μόνοι διδακτικοὶ πόροι, φαίνεται οὗτος ὅτι διασπαθᾷ πολῦτιμον χρόνον.

Πρὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνί-

κανον νὰ καταλάβῃ τὰς ἀφηρημένας ἀπόψεις τῆς ἐμπειρίας, τὰς κεκρυμμένας ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα τὰς αἰτιώδεις σχέσεις αὐτῶν. Ἄλλὰ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ εἶναι ἱκανὸς πλέον νὰ προσλάβῃ λογικὴν γνῶσιν τοιούτων πραγμάτων, οἷον τῶν μαθηματικῶν, τῆς μηχανικῆς, τῆς χημείας, τῆς βιολογίας, καὶ ἡ κτῆσις τῶν ἐννοιῶν τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι ἡ ἀμέσως ἐπομένη φάσις τῆς ἀγωγῆς. Βραδύτερον δ' ἔτι, προϊούσης τῆς νεανικῆς ἡλικίας, τὸ πνεῦμα στρέφεται μετὰ διαφέροντος πρὸς τὰς συστηματικῶς ἀφηρημένας σχέσεις τὰς συναπτούσας τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους — τὰς κυρίως καλουμένας ἠθικὰς σχέσεις — πρὸς τὰς κοινωνιολογικὰς ἰδέας καὶ τὰς μεταφυσικὰς ἀφαιρέσεις.

Ἡ γενικὴ αὕτη ἀκολουθία διατηρεῖται βεβαίως κατὰ παράδοσιν ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐμὸν δ' ἔργον εἶναι μόνον νὰ καταδείξω τὴν γενικὴν ταύτην ψυχολογικὴν ἀρχὴν τῆς διαδοχικῆς ἐξεγέρσεως τῶν δεξιοτήτων ἐκάστων, ἐφ' ἧς τὸ ὄλον γεγονός στηρίζεται. Εἶπον ἤδη περὶ τούτου διαλαμβάνων ἀνωτέρω περὶ τῆς βραχύτητος τῶν ὀρμεμφύτων. Καθάπερ πολλοὶ νέοι αὐξάνονται χωρὶς ν' ἀποταμιεύωνται ἀνάλογον ποσὸν ἐννοιῶν τάξεώς τινος ἀντικειμένων, διότι ἐμπειρία τῆς τάξεως ἐκείνης δὲν ἐχορηγήθησαν αὐτοῖς, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ περιεργία ἦτο ὀξύτατη, οὕτω πάλιν συμβαίνει ὥστε πολλοὶ ἄλλοι νέοι νὰ γίνωνται ἀνεπιτήδευτοι πρὸς τινὰ ἐπιστήμην, διότι αὕτη προσηνέχθη τούτοις διὰ τῆς βίας τόσο προῶρως, ὥστε νὰ καταληφθῶσιν ὑπ' ἀηδίας καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρῶσι βραδύτερον νὰ ἐπιδοθῶσι πάλιν εἰς αὐτήν. Νομίζω ὅτι παρετήρησα, ὅτι πολλοὶ φοιτηταὶ κατέστησαν διὰ παντὸς ἀνεπιτήδευτοι περὶ τὴν «φιλοσοφίαν», ὡς ἐπιδοθέντες εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐνὶ ἔτει πρότερον τοῦ δέοντος.

Κατὰ πάσας τὰς ὕστερον σπουδὰς ταύτας τὸ πνεῦμα μεταχειρίζεται πρὸ πάντων τὸ λεκτικὸν ὑλικὸν ὡς μέσον νοήσεως. Αἱ ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς κοινωνιολογίας δύνανται μὲν νὰ παρασταθῶσι δι' ὀπτικῶν ἢ ἄλλων εἰκόνων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀναγκαῖον. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι, ἀρξαμένης τῆς νεανι-

κῆς ἡμῶν ἡλικίας, «λέξεις, λέξεις, λέξεις» ἀποτελοῦσι μέγα μέρος τούτου, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ μάθῃ, καὶ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο καθίσταται ἔτι μείζον προΐουσης τῆς ἡλικίας. Τοῦτο δ' ἀληθεύει καὶ περὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προσδιορίζουσι τὰ αἷτια καὶ τοὺς λόγους γεγονότων καὶ δὲν ἐξάρκουνται εἰς τὴν ἀπλῆν περιγραφὴν αὐτῶν. Οὕτως ἐπανακάμπτω εἰς τὰ ὀλίγον πρότερον εἰρημένα περὶ τῆς κατὰ λέξιν ἀπομνημονεύσεως. Ὅσοφ ἀκριβέστερον μανθάνονται αἱ λέξεις, τόσῳ τὸ καλύτερον, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶναι ὁ διδάσκαλος βέβαιος, ὅτι νοοῦνται καλῶς αἱ σημασίαι αὐτῶν. Τοῦ ὅρου δὲ τούτου ἡ ἔλλειψις ἐν τῇ παλαιᾷ διηγηματικῇ μεθόδῳ παρήγαγεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὴν ἀντίδρασιν ἐκείνην κατὰ τοῦ ψιττακισμοῦ, ἣν πάντες γινώσκομεν. Γνώριμός μου κυρία, ἐπισκεφθεῖσα σχολεῖόν τι, παρεκλήθη νὰ ἐξετάσῃ τὰς μικρὰς μαθητριάς ἐν τῇ γεωγραφίᾳ. Ρίψασα λοιπὸν αὕτη βλέμμα εἰς τὸ βιβλίον ἠρώτησεν αὐτάς: «ἐὰν ἠθέλετε ὀρύξει ἐν τῇ γῆ ὀπὴν ἑκατὸν ποδῶν τὸ βάθος, ὅποιαν τινὰ ἠθέλετε εὔρει αὐτὴν ἐν τῷ πυθμένι, θερμότεραν ἢ ψυχροτέραν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ στόμιον αὐτῆς;» Ἄλλ' οὐδεμιᾶς ἀποκρινομένης, ἡ διδάσκαλος τῆς τάξεως ὑπολαβοῦσα «εἰμί βεβαία», εἶπεν, «ὅτι αἱ μαθήτριάι γινώσκουσιν, ἀλλ' ὑμεῖς, νομίζω, οὐχὶ λίαν ὀρθῶς ἴσως διατυπώσατε τὴν ἐρώτησιν· ἄς ἐπιχειρήσω ἐγὼ τοῦτο». Καὶ λαβοῦσα τὸ βιβλίον «ἐν τίνι καταστάσει», ἠρώτησεν ἐξ αὐτοῦ, «ὑπάρχει τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆινης σφαίρας;», καὶ παραχρῆμα τὸ ἥμισυ τῆς τάξεως ἀπήντησε: «τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆινης σφαίρας ὑπάρχει ἐν καταστάσει πυρῶδους τήξεως». Ἀλλὰ τοιούτων μηχανικῶν ἀποκρίσεων καὶ ἀποστηθίσεων εἶναι προτιμότερα μόνη ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία. Καὶ ὅμως ἡ κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσις συνδεομένη λογικῶς μετὰ τῆς διὰ τῶν πραγμάτων διδασκαλίας ὀφείλει πάντοτε νὰ ἔχῃ ροπὴν, μᾶλλον δὲ τὴν ὄλην ροπὴν ἐν τῇ ἀγωγῇ. Οἱ νεώτεροι παιδαγωγικοὶ ἀναμορφωταὶ περιορίζονται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν μόνον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ μαθητοῦ. Εἶναι δὲ αὕτη ἀκοπωτέρα, καὶ ἐγὼ αὐτὸς διατρίψας τοσοῦτον περὶ τὰς ἐμφύτους ὀρμάς, τὴν ἐποπτι-

κὴν διδασκαλίαν, τὴν χρῆσιν τῶν ἀνεκδότων κτλ., ἠκολούθησα τὴν γραμμὴν τῆς ἐλαχίστης ἀντιστάσεως ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ θέματος μου. Ἄλλ' ὁμως ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ παιδικῇ ἡλικίᾳ εὐρίσκομεν τὰς ἀρχὰς τῆς καθαρῶς πνευματικῆς περιεργίας καὶ τὴν σύλληψιν τῶν ἀφηρημένων ὄρων. Αἱ δ' ἐποπτικαὶ μέθοδοι χρησιμεύουσι μάλιστα, ὅπως διὰ τινῶν ἐννοιῶν συναγομένων ἐκ συγκεκριμένων γεγονότων προβιβάζωσι τὸν μαθητὴν πρὸς τὰς μᾶλλον ἀφηρημένας.

Ἄλλ' ἐάν τις ἀκούσῃ ἀποφάνσεις τινῶν κῦρος ἐν τῇ διδακτικῇ ἐχόντων, ἤθελε νομίσει, ὅτι ἡ γεωγραφία λ. χ. οὐ μόνον ἀρχεται ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ σχολείου καὶ τοῦ ἐγγύς λόφου, ἀλλὰ καὶ τελευτᾷ εἰς ταῦτα, ἢ ὅτι ἡ φυσικὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀτελεύτητος ἐπανάληψις ἀνιαρῶν ἐργασιῶν μετρήσεως καὶ σταθμῆσεως, ἐν ᾧ ἐλάχιστα παραδείγματα ἀρκούσι καθ' ὅλου ν' ἀγάγωσι τὴν διανοίαν τοῦ παιδὸς εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν· ὥστε οὔτινος οὔτος ἐφίεται, εἶναι ταχύτερα τις, γενικωτέρα καὶ μᾶλλον ἀφηρημένη ἐξέτασις τοῦ πράγματος. Ἦκουσά ποτε κυρίας τινος λεγούσης· «Κατέταξα τὴν κόρην μου ἐν τινὶ παιδικῷ κήπῳ, ἀλλ' εἶναι τόσο ἐυφυής, ὥστε πάραυτα τὰ πάντα διείδε». Πλείστοι παῖδες πάραυτα διορῶσι τῆς «ἀβρᾶς» παιδαγωγικῆς τὰς συναισθηματικὰς ἀποπείρας, ὅπως καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ πράγματα εὐχερῆ καὶ ἐπεγείρῃ τὸ πρὸς ταῦτα διαφέρον. Ἄλλὰ καὶ οὔτοι δύνανται ν' ἀρέσκωνται εἰς τὰς ἀφαιρέσεις, ἐὰν εἶναι αὐταὶ προσήκουσαι πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ὑποτιμῶμεν δὲ σφόδρα τὴν παρ' αὐτοῖς ὄρεξιν τῆς λογικῆς γνώσεως, νομίζοντες ὅτι ἀνέκδοτα περὶ τοῦ μικροῦ Θωμᾶ ἢ περὶ τοῦ Γιαννάκι εἶναι τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἢ μόνη εὔπεπτος τροφή.

Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, πρόκειται περὶ τοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, καὶ ἐν τέλει τοῦ διδασκάλου τὸ στοχαστικὸν εἶναι ὁ μόνος ἀσφαλὴς ὁδηγός. Ἡ ἐν τῇ χρήσει τῶν ἀφαιρέσεων μεγάλη δυσχέρεια εἶναι ν' ἀκριβῶμεν τίναν σημασίαν προσνέμει ὁ μαθητὴς εἰς τὰς λέξεις, ἃς μεταχειρίζεται. Αἱ μὲν λέξεις δύνανται νὰ εἶναι πᾶσαι ὀρθαί, ἀλλ' ἢ μετὰ τούτων συναπτομένη σημασία εἶναι ἴδιον τοῦ παιδὸς ἀπόρρητον. Πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπορρήτου ἀνάγκη

νά μεταχειριζώμεθα ἐπιμόνως ποικίλους τύπους λέξεων. Οὕτω δὲ πολλάκις ἀνευρίσκομεν πολλὰ τὰ παράδοξα. Τῶν ἐμῶν οικείων τις θέλων νὰ ἐρμηνεύσῃ εἰς μικρὰν κόρην τὴν σημασίαν τῆς «παθητικῆς φωνῆς»: «ὑπόθεσις», εἶπεν, «ὅτι: μὲ φονεύεις· σὺ μὲν ἢ φονεύουσα εἶσαι ἐν τῇ ἐνεργητικῇ φωνῇ, ἐγὼ δὲ ὁ φονευόμενός εἰμι ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ». «Ἄλλὰ πῶς», ὑπέλαβε τὸ παιδίον, «δύνασαι νὰ ὁμιλήσῃς, ἐὰν εἶσαι νεκρός». «Ναί! ἄλλ' ὑπόθεσις, ὅτι εἰμι οὐχὶ παντελῶς νεκρός». Τῇ δ' ὑστεραία τὸ παιδίον ἐρωτηθὲν ἐν τῷ σχολείῳ τί εἶναι παθητικὴ φωνή, «εἶναι ἡ φωνή», ἀπήντησεν, «ἣν ἐκπέμπεις, ὅταν εἶσαι οὐχὶ παντελῶς νεκρός».

Ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἡ διασάφησις ὀφείλει νὰ εἶναι ποικιλωτάτη. Πᾶς ἕκαστος ἐνθυμεῖται βεβαίως παραδείγματα πλασματωδῶν σημασιῶν, ἅς παῖς ὢν ἀπένεμεν εἰς τινὰς φράσεις (μάλιστα ἐν ποιήμασι) καὶ ἅς οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῦ, ἀνύποπτοι ὄντες, οὐδέποτε διώρθωσαν. Ἐγὼ αὐτὸς ἐνθυμοῦμαι ὅποσον, ὢν ἔτι ὀκταέτης τὴν ἡλικίαν, συνεκινούμην ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐπυλλίου *Lord Ullin's Daughter* τοῦ *Θωμᾶ Campbell*, ἀναγινώσκων δὲ τοὺς στίχους:

«Ἐφ' ἡμέρας ὁμοῦ διεφεύγομεν τρεῖς
 διαρκῶς τοῦ πατρὸς τοὺς οἰκέτας·
 ἐπειδὴ εἰς κοιλάδ' ἄν μᾶς εὔρισκεν οὗτος,
 τὴν ἐρείκην τὸ αἷμά μου ἤθελε βάψει».

«Θέλω νῦν περαιώσει ὑμᾶς ἐπὶ λέμβου
 οὐχὶ χάριν τοῦ σοῦ περιλάμπρου ἀργύρου,
 ἀλλὰ τῆς εὐειδοῦς γυναικὸς σου πρὸς χάριν».

ὑπελάμβανον, ὅτι ἡ διὰ τοῦ αἵματος βαφή τῆς ἐρείκης ἦτο τὸ κακὸν τὸ μάλιστα φοβερῶτατον καὶ ὅτι ὁ πορθμεὺς ἀπαιτεῖ τὴν γυναῖκα ὡς ἀμοιβήν.

Ὁ μόνος τρόπος ἀποφυγῆς τοιούτων παρανοήσεων εἶναι ἡ συχνὴ χρῆσις ποικίλων μορφῶν ἐκθέσεως καὶ διατυπώσεως καὶ ἡ εἰς πρακτικὸν ἔλεγχον, ὅσάκις εἶναι δυνατόν, ὑποβολὴ τῶν παραστάσεων τοῦ παιδός.

Καὶ νῦν ἅς μεταβῶμεν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς προσλήψεως.